

fogalmának a kidolgozásához. A tanulmányok tematikai változatossága a szerző érdeklődésének sokszínűségét bizonyítja. Ezzel a kötetével Gál főleg a nyelvészet, a pszichológia, és a képek világát is magába foglaló építészet felé nyit, ezért forgathatja ezt a tanulmánygyűjteményt haszonnal minden olyan diák,

aki ezek iránt a területek iránt érdeklődik. Ajánlom továbbá a kötetet a filozófushallgatóknak és mindazoknak, akik szívesen gondolkodnak a logikáról és a logikával kapcsolatos kérdésekről.

Gergely P. Alpár

Önmagaság, én, fenomenalitás – az önmagaság (kvázi)fenomenológiai arculatai

*Kovács Attila: Az önmagaság fenomenológiája.
Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság – Kvár 2016. 269 old.*

Az énlélességgel megkerülhetetlen összefüggésben értett önmagaság kérdésköre talán a legfenomenológiaibb problémának tekinthető. Ha a fenomént – fenomenológiai fogalmának megfelelően – teljes értékű megjelenésként értelmezzük, elvileg könnyen belátható, hogy elsősorban én magam vagyok az, ami/aki önmagam számára mintegy teljes átvilágítottságban, maradéktalanul megmutatkozhatok. Ha a transzcendens direkcionalitású (önmagából kifelé irányuló) tudati intencionalitás vonatkozásában a kívülségből adódó másság/idegenség okán még felmerülhet a fenomenalitás tisztaságát illető kétely (ami például a fenomén eredendő fenomenológiai intenciót magán viselő jelentésének lényegében ellentmondó „töredékes fenomén” kategóriájának felbukkanásához vezetett a szakirodalomban), a reflexív, önmagára irányuló tudati intencionalitás vonatkozásában ez teljességgel kiküszöbölhetőnek látszik, amennyiben az intencionalitás dimenziójában fellelhető önmagánál-maradás fenoménje alapján evidenciának vehető, hogy önmagam önmagam által történő, énként való megragadása szükségképpen tiszta fenomenalitást eredményez.

Legalábbis így tűnik fel mindez első látásra, az önmagaság mibenlétére éppen csak odapillantó, primer reflexió számára. Az önmagaság, az *én saját magam vagyok* létviszony/létszituáció mibenlétének megragadására és sajátos lényegisége mentén való átfogó tárgyalására legadekvátabb

módszertani princípiumként a fenomenológiai értelmezési horizont érvényesítése kínálkozik, amelynek szemszögéből tekintve ez a sajátos viszonylétként jellemezhető egzisztencialitás fenomenalitásként, vagyis a megjelenéssel/megmutatkozással azonosítható egzisztencialitásként interpretálható, illetve interpretálandó. Ennek értelmében az önmagaság legsajátabb lényegét tekintve *fenomén*, értelmező tárgyalása pedig fenomenológiai jellegű. Ennyiben az önmagaság témakörének tárgyalását célzó diskurzusnak az *önmagaság fenomenológiájaként* való megnevezése, túl azon, hogy találó, a szerzőnek a témában implikált esszenciális összefüggéseket illető tájékozottságát, mondhatni fenomenológiai érzékenységét és interpretációs kvalitásait tanúsítja.

Úgy fogalmaztunk fentebb, hogy „első látásra”, „tűnik”, illetve „primér reflexió”. Ez természetesen azt sugallja, hogy egy esetleges „második rálátás”, elmélyültebb reflexió helyükre teszi a dolgokat, és az önmagaság kérdéskörének tárgyalását más, adekvátabbnak megítélt értelmezési horizontba helyezi. A könyv lapjain természetesen nem ez történik, már csak azért sem, mert egy írásmű végleges címét elkészülte után nyeri el, mindaddig csak egy munkahipotézist jelző, ideiglenes megnevezésként jön számításba. A cím valójában *post festum* születése bizonyítja, hogy a szerző az önmagaság kérdéskörében végzett kutatásai során nyert értelmező/konkluzionális megállapításait bemutató diskurzust

végző elemzésben is valóban az önmagaság fenomenológiájának tekinteti.

Mégis van azonban jelentősége annak, hogy úgy ítéljük meg, az önmagasági létviszony *első rátekintésre* hálás fenomenológiai probléma, amely a fenomenon jegyeit maradéktalanul magán viselő fenomenalitásként kimondottan fenomenológiai tárgyalásmódot igényel, amelynek mentén tehát valamiféle tiszta fenomenológiai elemzés következetesen elvégezhető. Ennek betudhatóan és a kérdéskör sokrétű jelentéssége elemző utánajárásának köszönhetően Kovács Attila tulajdonképpen nem az önmagaság szó szerinti, klasszikus értelemben vett fenomenológiáját írta meg. Önmagaság-interpretációja elsősorban nem az énlégesség/önidentitás tisztán fenomenológiai vonatkozásait célozza meg, például az önmagasági létviszony, illetve viszonylét fenomenális állagának kielemezése, sajátos létfenoménként – az önmagát elgondolás módján magában az ipszeitásban jelen levő alteritás formájában fenomenálisan szükségképpen meghasonlott, összetett fenomenalitásként – való felmutatása irányában és érdekében, mondjuk azzal a célzatossággal, hogy az önmagaság fenomenális struktúrájának megragadása kapcsán a fenomenológiai interpretáció kvalitásait igazolja, vagy a fenomenológiai értelmező apparátus működtetését gyakorolja. Ehelyett a szerző inkább az önmagaság különféle megnyilvánulási módozatainak, illetve ezzel lényegi – lényegileg módszertani – összefüggésben különféle megközelítési irányainak feltérképezésére, illetve – esetenként – társadalmi/kultúrfilozófiai implikációinak jelzésére törekszik, már-már pragmatikus, illetve alkalmazott filozófiai célzatossággal. Úgy is mondhatnánk, a szerző a fenomenológiai analízisnek egy kevésbé radikális formáját érvényesíti, a fenomenológiai interpretáció meghatározó attribútumai közül, mint a fenomenalitás valóságos létkategóriaként való kezelése a közvetlenség és eredendőség összefüggésében, a fenomenalításban való felmutatás mint fenomenológiai leírás episztemológiai státuszának hermeneutikai megerősítése, a klasszikus szubjektum-objektum sémának az összetett fenomenalitás szinkronstruktúrájában való meghaladása – gondoljunk például a heideggeri világban-benne-lét

egzisztenciáléjára stb. – csak egyeseket helyez előtérbe, illetve érvényesít. Ilyen például az – ugyancsak „enyhébb” fenomenológiai értelmezésben vett, sokszor egyszerűen számbavevészként/feltérképezészként értett – leírás, valamint annak a gondolatnak a működtetése, hogy az önmagaság különféle megnyilvánulási módozatai valamilyen ontológiai szinten mégiscsak *fenomének*, ennél fogva ilyen misőségükben való azonosításuk is már rendelkezik a fenomenológiai szempontú értelmezés minimál jellemzőjével. Annál is inkább, mivel, az önmagaság tudatfüggő jellege révén, a szerző szavait is felhasználva állíthatjuk: az önmagaságot elsősorban tudatunk előtt felfedődő létdimenzióként értelmezhetjük, vagyis fenomenalitásról, a tudat mezejében *megjelenő* és ekként létező egzisztencialitásról van szó.

Mindez egyébként – vagyis a klasszikus fenomenológiai elemzés paradigmáihoz nem mindenben igazodó megközelítési mód az önmagaság kérdésének tárgyalásában – semmit nem von le a munka teoretikus értékéből, talán éppen ellenkezőleg, egyfajta – a másság modalitása formájában érvényesülő – többlethozadéknak tekinthető. Így például egy ezoterikus, a tiszta fenomenalitás keretei közé zárkozó, a fenomenon fenomenalítására összpontosító fenomenológiai analitika helyett a könyv lapjain inkább egy interdiszciplináris sokarcúságban feltárulkozó önmagaság-képpel találkozunk, amelyhez a pszichológiai, ezen belül a pszichoanalitikai, pszichopatológiai, pszichoterápiás megközelítés éppúgy hozzáteszi a maga hozadékát, mint mondjuk az énfilozófiai, kultúrfilozófiai, énszociológiai, antropológiai vagy akár társadalomkritikai, illetve etikai fogantatású és célzatosságú reflexiók, valamint a kérdéskört a mindennapi élet ontológiája felől megközelítő, pragmatikus dimenzió. Nem beszélve arról, s ezt a „gyengébb” fenomenológiai horizont nem leminősítő értelmezése kapcsán jegyezzük meg, hogy a szerző kimondott szándéka nem valamiféle szintiszta fenomenológiai analitikát gyakorolni, hanem sokkal inkább egy gyengített fenomenológiai értelmezési horizont háttéréből működtetett interdiszciplináris kutatásról van szó. Vö. „Az ipszeitás lényegi sokarcúsága olyan interdiszciplináris vizsgáldást feltételez, amelyet jelenleg

egyetlen tudomány sem vállal fel, ellenben felhívja a figyelmet a határterületeken mozgó kutatások fontosságára. [...] *Az önmagaság fenomenológiája* címadó terminus inkább munkafogalomnak minősül, mivel [...] egy ipszeitásunkhoz hasonló, átfogó jelenségnek lehetetlen kidolgozni valamiféle egységes fenomenológiáját, továbbá e kérdéskör nem erőszakolható bele egyetlen egységes teóriába.” (11.) Mint ahogyan azt is figyelembe kell venni, hogy a szerző nagyon is tudatában van annak, hogy a kutatott tárgy ontológiai besorolása mindenképpen eleget tesz a fenomenalitás minimál-kritériumának. Vö: „[...] még a hozzánk legközelebb eső valóságról sem lehet egyéb tudásunk, mint ami a közvetlen tapasztalatban tudatunk előtt feltárulkozik. Amennyiben önmagaságunkat mint emberi mivoltunk lényegi magvát egy személyesen megtapasztalt valóság szintjén értjük és éljük meg, az ipszeitás problémája elsősorban fenomenológiai jellegű. [...] Kilétem elsődlegesen és megszüntethetetlenül mint elemi fenomén adott tudatom számára.” (13.) Ugyanakkor az is megjegyezendő itt (úgyszintén a fenti utalás vonatkozásában, de ez esetben azzal ellentétes, intencióját tekintve azonban azzal konvergáló értelemben), hogy a könyben a „keményebb” fenomenológiai analízis és tematizálás elemei is megtalálhatók, például a husserli és heideggeri önmagaság-konceptió interpretatív bemutatása közegében (ezeket a részeket maga a szerző is a könyv leginkább tulajdonképpeni fenomenológiai vonatkozású tematizálást képviselő egységeinek tekintti), de ebben a vonatkozásban akár a brentanói intencionalitás-fogalomra, a descartes-i cogitóra vagy a szolipszizmus aporetikus jellegére vonatkozó analízisek is reprezentatívnak tekinthetők.

Míndezek után természetesen nem lehet célunk a könyv részletekbe menő, aprólékos bemutatása, sem valamiféle értelmező és polemikus prezentáció. Ehelyett a továbbiakban az írásmű szerkezeti felépítésének felvázolására és az egyes tematikus egységek szelektív és tömör bemutatására vállalkozunk (felhasználva ehhez a szerző kiválóan strukturált és visszapillantó, szintetikus konkluzatív *Zárógondolatait*), illetve magunk részéről is néhány zárógondolatot fogalmazunk meg.

Kovács Attila *Az önmagaság fenomenológiája* című könyve hat szerkezeti/tematikus egységet tartalmaz. A *Bevezetés* mondanivalója a tematikai behatárolás és módszertani megfontolások köré szerveződik, mely utóbbiak az eddigiek során általunk már érintett, az értelmezés fenomenológiai jellegére, annak mértékére vonatkozó aspektusokra is kitérnek. A téma tulajdonképpeni kifejtésére (amely jobbára az értelmező bemutatás, konceptuális és eszmetörténeti összefüggések felmutatása módján történik meg) a szerző négy, a tematikus tartalomra találóan utaló címmel megnevezett fejezetet szán: *Tudatpszichológiai alap gondolatok; Tudatfilozófiák a modernitásban; Az identitás arculatai; Az önmagaság heideggeri és husserli tematizálása*. Mindegyik fejezet konkrét mondanivalóját egy a tematikai gazdagságot, a megközelítés szempontját/szempontjait, az érvényesített értelmezési horizontot, a mély belegondolás intencióját sejtető kulcsszavak alkalmazásával összeállított finomstruktúra artikulálja. A teljesség igénye nélkül, kizárólag illusztratív célzatossággal emelünk ki néhány tematikai aspektust. Az első fejezet például az éntapasztalás rejtélyességének problémakörét, majd az önmagaság pszichoanalitikai vonatkozásait érinti, továbbá a normalitásnak és abnormalitásnak az önmagaság vonatkozásában felfedezhető relativitását veti fel. (Megjegyezzük, hogy a normalitási és abnormalitási aspektusok tárgyalását illetően az a benyomásunk, a szerző némiképp túlhangsúlyozza az abnormalitás önmagaság-konstitúciós funkcióját, illetve az önmagaság abnormalitástoleráló természetét, már-már azt az érzést táplálva, hogy a normálisnál normálisabb az abnormalis én. Valószínűleg csak az elfogadtató túlkompenzálás módszerének bevetéséről van szó, a bevett önmagaság-konceptiót a magátólértetődőség erejével uraló klinikai normalitás paradigmája ellen.) A második fejezet szellemfilozófiai alapfogalmakat tematizál, és nem utolsósorban a cogito evidenciáját megalapozó descartes-i módszeres kételkedés fenomenológiai relevanciáját, illetve a brentanói intencionalitáselmélet hasonló hermeneutikai funkcióját tárgyalja. A harmadik fejezetnek az önmagaság fenomenális struktúrája vonatkozásában vett legrelevánsabb részét megítélésünk

szerint az önmagasság-másság, ego-alterego - viszony reláció tárgyalása képezi (a Nietzsche és Lévinas másságkoncepciójára való utalásokkal egyetemben), amelynek során a szerző leginkább az alteritásnak az önmagasság, illetve énkép genetikus konstitúciójában játszott szerepét hangsúlyozza. (Hiányolhatjuk, hogy nem tér ki például a magában a tiszta énelgességben rejtőző, eredendő, nem a kívül-lelvő másság tükörkontraszt hatása által generált másságvonatkozásra, illetve annak az önmagasság eredendő fenomenális állományában való kimutatására, az önmagát elgondoló én belső fenomenális állagában meghúzódó kettség által implikált másságvonatkozásra; de ez már nyilvánvalóan elvezetett volna a pragmatikusabb, inkább a társadalmiság dimenziójára összpontosító intenciótól.)

A könyv mondhatni legfenomenológiaiabb tematizálásait, mint a szerző saját megítélésével összhangban már említettük, a negyedik fejezetben találjuk, amelynek az önmagasság klasszikus fenomenológiai aspektusait illető mondanivalója alapvetően a husserli intencionalitásfogalom, transzcendentális egológia és életvilág, valamint a heideggeri, a jelenvalólét létének időbeliségi vonatkozásaira összpontosító egzisztenciális analitika egyes aspektusainak – helyenként komparatív – interpretációja köré szerveződik. Ennek a fejezetnek a hangsúlyosabb és egyben terjedelmesebb részét a heideggeri Dasein-analitikának az önmagasság fenomenológiai vonatkozásai szempontjából relevánsaknak tartott megállapításaira való reflexiók képezik, amelyek során a szerző az önmagasság elsődleges konstitutív faktumaként és faktoraként a jelenvalólét véges egzisztenciáját tekinti, amelynek vonatkozásában a halál fenoménje kiemelt ontológiai státuszt képviselő fenomenalitásként ragadtatik meg. (Megjegyezzük itt, hogy meglátásunk szerint a szerző túlságosan exkluzívan ítéli meg az időbeliség önmagassági relevanciáját Heideggernél, abban az értelemben legalábbis, hogy úgy tűnik, annak az önmagasságra való konstitutív szerepét szinte kizárólag az időbeliség kimondott végességi vonatkozásaira, jelesül a halál fenoménjére redukálja. Valójában a fundamentálonológiai értett *teljes*, vagyis annak a gondstruktúrában elsősorban az

előlegző elhatározottság kategóriája vonatkozásában megragadott *összes* – azaz múlt-jelen-jövő – „eksztázisait” felölelő időbeliség az, ami csak a jelenvalólét létben-szituáltságának modalitására vonatkoztatottan, vagyis egy tágabb értelemben vett önmagassági dimenzióként értelmezhető adekvátan.)

Már ebből a sommás bemutatásból is kitűnik, a szerző rendkívül gazdag és változatos, mondhatni heterogén nézőpontokból összegyűjtött gondolati anyagot mozgat. Érdemének tudható be, hogy uralja ezt mind extenzívításában, mind a konceptuális összefüggések tekintetében, és – nem mellékesen az említett fenomenológiai minimálkritérium rendező elvének köszönhetően – sikerül egységes összhatást kiváltó szövegtestté szerveznie. A szerzőnek arra a bevezetőben tett megjegyzésére gondolva, miszerint „a kortárs filozófiában nehezen vagy alig beszélhetünk az önmagasság fenomenológiájáról mint tematikusan jól körülhatárolható, önálló problémáról” (11.), megállapíthatjuk, hogy ez a helyzet ennek a könyvnek köszönhetően némiképp megváltozott, illetve megváltozhat. A témaorientációs figyelemfelhíváson kívül az a hozadéka is meglehet, hogy akár ő maga, akár más kutatók számára kiindulási anyagot és referenciális alapot szolgáltathat, amelyből akár egy-egy részprobléma is kiemelhető és akár „tisztá” fenomenológiai horizontból is tovább tematizálható.

Ugyancsak a bevezetőben a szerző megjegyzi: „A szóban forgó gondolatok és ezek tematizálásának módszere elsősorban *bemutató*, kisebb mértékben *problemátizáló* jellegű”. (11.) Ne feledkezzünk meg azonban, ha fogalmazhatunk így, a *bemutató* hermeneutikai előfeltételezettségéről: mielőtt bemutathatnák egy koncepciót vagy egyáltalán jelentéstartást, értelmezésnek kell alávetnem, ami nem függesztheti fel sem a problematizálás kényszerét, sem a problematizálás attitűdjét. Arról nem is beszélve, hogy a bemutatás poszthermeneutikai dimenzióval is rendelkezik, aminek folyamánként az „elbeszélés” során sem mentesül a problematizálás kihívásaitól. Ebben a nagyon is eredendő értelemben a könyv tárgyalásmódja igenis problematizáló jellegű.

A könyv előszava gyanánt Egyed Péter *Az önmagaság folyamata* című méltató/értelmező, perspektívát nyújtó és tágabb összefüggésbe helyező írása szolgál.

Kovács Attila önmagaság-fenomenológiája az Egyetemi Műhely Kiadó *Doktori dolgozatok* sorozatának 16. köteteként jelent meg.

Petki Pál

Nyelv és teremtés

Veress Károly: A nyelv teremtő erejéről.

Egyetemi Műhely Kiadó – Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadója, Kvár 2015. 310 old.

Veress Károlynak az Egyetemi Műhely Kiadó és az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadó közös kiadványaként megjelent kötete a *Hermeneutikai vizsgálódások III.* alcímet viseli. Folytatni kívánja a hasonló alcímű két előbbi esszékötet gondolatmenetét, melyeket szerzőnk a marosvásárhelyi Mentor kiadónál jelentetett meg, 2003-ban *Az értelem értelméről* és 2006-ban *A megértés csodájáról* címmel. A kötet Előszavában a szerző kiemeli, hogy a 20. századi filozófiai érdeklődést meghatározó „nyelvi fordulat” egyik fő iránya az értelem, a megértés és a nyelv problematikájának az összefonódása felé mutat. Ennek megfelelően Veress Károly 2003-as kötete az értelem lehetőségfeltételeit és az értelmezési folyamatokat vizsgálja, a 2006-os kötet a megértés módjában való élést mint átfogó életgyakorlati lehetőséget állítja középpontba. A harmadik kötet tematikáját a nyelvi jelenségekkel és tapasztalatokkal kapcsolatos kérdések kutatása képezi a filozófiai hermeneutika módszertani horizontjában.

A nyelv teremtő erejéről c. kötet a nyelvi jelenségek tág körű vizsgálatát nyújtja, mely előtérbe állítja a hangot, a hangzást, a hallást, a megmutatkozást, a megszólalást, a tapasztalat képiségének és nyelviségének egymáshoz tartozását, de körüljárja a nyelvi tapasztalatnak olyan ritkábban tematizált területeit is, mint amilyen a csend és a kimondhatatlan. Egységesítő szempontként következetesen érvényesíti a szerző „a nyelv teremtő erejének” (Gadamer) a feltárását. Mi is ez az erő? Miként mutatkozik meg a hatása? Az emberi életben szabadság lehetőségeket megnyitó erőként, közösségformáló erőként írja le

a szerző. A nyelvben és az emberi tapasztalat nyelviségében rejlő teremtő képességek és lehetőségek megvilágítását szembehelezi a nyelv instrumentális szemléletével.

A kötetben kilenc tanulmány szerepel, részben konferenciaelőadások kibővített átdolgozott változatai. Az első négy tanulmány a BBTE Magyar Filozófiai Intézete által szervezett *Fogalom és kép* c. konferenciasorozaton került bemutatásra 2009 és 2012 között. A tanulmányok főként H.–G. Gadamer és M. Heidegger kutatásait gondolják tovább, de a hivatkozott szerzők között találjuk Platón, Arisztotelész, Szent Ágoston, Wittgenstein, Lévinas, Merleau-Ponty, Foucault, Polányi, Bahtyin, Saussure, Ryle, Changeux, Lakoff, Derrida nevét is. A kötetet végigolvasva szembetűnik a *hozzátartozás struktúrájának* (mint ontológiai, metafizikai alapformának) a kiemelése, feltárása több vonatkozásban: hangzás és gondolat, beszélők és hallgatók egymáshoz tartozása a beszédben, nyelv és világ egymáshoz tartozása, a megszólaló hang és a kimondhatóvá vált tartalom összetartozása a névben és a szimbólumban, a beszéd-hallás-hallgatás egymással való összetartozása, az önmagában megmutatkozó és önmagában meg nem mutatkozó egymáshoz tartozása a képen, szó és dolog, véges és végtelen, kimondott és kimondatlan, lét és megmutatkozás, látható és látthatatlan, képi és nyelvi, megszólalás és megmutatkozás, megszólalás és létesülés, érzéki tapasztalat és lelki tartalom egymáshoz tartozása. A konkrét sajátos körülmények közötti megszólalásnak és a